

הקדמות ואיגרות

רבינו משה בן מימון

הוגהו בעזרת השם ית' מחדש

על פי כתבי יד וספרים מדויקים

שנת ה'תשע"ח ליצירה

הקדמות ואיגרות

כל הזכויות שמורות לחננאל טויטו

אין להעתיק ספר זה או קטעים ממנו
בכל אמצעי שהוא, ללא רשות
בכתב מהמהדיר

בכל ענייני הספר אפשר לפנות:

9741426@gmail.com

08-6737971

עיצוב ועימוד:

ח. ולדנברג - חיטובים

08-9761979

9761979@gmail.com

כריכה ושערים:

קונט - א. רקובסקי

9741906@gmail.com

תוכן

מבוא כללי | 9

הקדמה | 13

הקדמה למשנה ולפירושה | א

פירוש משנת כל ישראל | פא

שמונה פרקים | קטו

איגרת השמד | קפא

איגרת תימן בתרגום ר"ש אבן תיבון | ריא

איגרת תימן בתרגום ר' נחום מערבי | רנז

איגרת תחיית המתים | שג

ביאור מילים מאיגרת תחיית המתים לר"ש אבן תיבון | שלה

שלוש תשובות לר' עובדיה גר צדק | שמז

תשובה לר"ש אבן תיבון בעניין תרגום המזרה | שנה

איגרת לחכמי לונל | שסא

איגרת לחכמי מרשיליאה | שסה

איגרת המוסר | שעט

מפתחות | שצט

מבוא להקדמות ואיגרות הרמב"ם

ברוך השם יתעלה בורא העולם ומנהיגו תמיד, חסדי ומצודתי מעולם, אשר זיכני להדפיס כמה מחיבוריו של רבינו הגדול הרמב"ם זצ"ל, מוגהים על פי ספרים מדויקים, ומסודרים בסדר נאה ומהודר. כן יאמר ה' להסיר ממני מניעות החומר וכל טרדה, ולפתוח לבי בחכמה, עד אזכה ואדע ארדפה לדעת את השם כשחר נכון מוצאו, אכ"ר.

החיבורים שכנסנו בקובץ זה הם: הקדמת הרמב"ם למשנה ולפירושה¹; פירוש משנת כל ישראל²; הקדמה לפירוש מסכת אבות (שמונה פרקים); איגרת השמד הנקראת מאמר קידוש השם; איגרת תימן בתרגום ר"ש אבן תיבון; איגרת תימן בתרגום ר' נחום מערבי שקראה פתח תקווה; איגרת תחיית המתים; ביאור קצת מילים שבאיגרת תחיית המתים לר"ש אבן תיבון; שלוש תשובות לר' עובדיה גר צדק; תשובה לר"ש אבן תיבון בעניין תרגום המורה. איגרת לחכמי לונל; איגרת לחכמי מרשיליאה בעניין גזירת הכוכבים; איגרת המוסר.

ראשית מגמתנו בגשתנו למלאכה זו הייתה, שיהיו אלו החיבורים מצויים לכן תורה החפץ בחכמה, באותיות יפות וסדר נאה. אך כיוון שהנוסח בדפוסים המצויים רחוק מלהיות מתוקן, שאף שבדורות האחרונים נחלצו כמה אנשים להזהיר את רוב החיבורים, אך כמעט כולם

1. כך נראה נכון לכנותה, שכן היא כוללת גם הקדמות כלליות לתורה שבע"פ בכלל ולמשנה וסדרה בפרט, וגם הקדמות לפירוש המשנה.

2. המתבונן יראה, שאין זו הקדמה לפרק חלק, אלא שכלל הרמב"ם בתוך פירוש משנת כל ישראל, כמה הקדמות הצריכות לפרש עניין עולם הבא הנזכר במשנה; ובמקום שנשנו היוצאים מן העולם הבא, ראה להזכיר עיקרי הדת, לפי שזה המקום הראוי מכל המקומות, כלשונו שם. (וראה עוד בפירוש המשנה סוף ברכות: ואין זה מקום להביא שם הדבר הזה לולי אשר כוונתי כשיבא זכר דבר בענין האמונה לבאר בו מעט כי יקר בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדו).

תירגמום מחדש, ועדיין לא זכינו למהדורה מדויקת של התרגומים הישנים והאהובים; על כן אזורנו חלצינו אף להגיה כל החיבורים מספרים מדויקים, על אף כבדה הרב של המלאכה. ובעזרת השם יתברך ובחסדיו המרובים עלינו, הגהנום הגהה נמרצת מדפוסים ראשונים ומכתבי יד. ואמנם, אין במהדורה זו הצגת כל חילופי הנוסח המצויים בכתבי היד הרבים של החיבורים, אבל יש בה נוסח וחילופי העיקריים בשיעור המניח את הדעת. הדפוסים וכתבי היד שבהם השתמשנו, ואופן קביעת הנוסח, כתובים במבוא כל חיבור וחיבור.

חלוקת הקטעים ומעט הפיסוק שבחיבורים, מעשי ידינו הם לשם נוחות בלבד, ואיתנו תלין משוגתנו³. ערכנו מפתחות העניינים קודם כל חיבור, אך לא הייתה כוונתנו בזה לפרש דברי הרב זצ"ל, אלא לשיוכל המעיין למצוא דברי חפץ, ותו לא⁴. הראנו מקומות הפסוקים ומאמרי החכמים, וערכנו להם מפתחות בסוף הספר.

ציוני מראי המקומות נעשו על פי המהדורות הללו: ירושלמי - פרק והלכה, ובהלכה ארוכה גם את הדף ע"פ דפוס וילנה תרפ"ו. מדרש רבה - וילנה תרל"ח. אמונות ודעות - ורשה תרנ"ד. מורה נבוכים - ורשה גולדמן תרל"ב.

מודים אנו לר' עדיאל ברויאר על עזרתו בכל הקשור למציאת והנגשת כתבי היד, לר' יהודה זייבלד על עזרתו בכל הקשור למקור הערבי ולענייני התרגום, לכל הספריות שנתנו את הסכמתן להשתמש בנוסחי כתבי היד שברשותן, ולצוות המכון לכתבי יד שבספרייה הלאומית בירושלים על כל שירותיהם.

זכרה השם לטובה לחברים היקרים שהיטו שכמם למלאכה הגדולה הזו וסייעונו בכל מיני סיוע, שיזכו לטהר לבם ולהשיג המושכלות האמיתיות, אמן כן יהי רצון.

3. מלבד סימון הנקודתיים בהקדמה למשנה, בפירוש משנת כל ישראל, ובשמונה פרקים - שהוא תחליף לסימון סגולתא בכתב יד הרמב"ם, כמו שכתבנו במבוא שם.

4. עיין מה שכתב ר"ש אבן תיבון בהקדמתו לפירוש המלות הזרות שנדפס בסוף המורה.

על ספר הקדמות ואיגרות הרמב"ם ייזכרו לטובה החבר הנאמן שעודדני במלאכה זו ולקח על עצמו עול ההוצאה; ובני המשפחה היקרה שהוזילו מהונם להוצאות הדפוס לזכר אמם ע"ה; יבורכו הם ובני ביתם בשנים רבות טובות ונעימות, וייראו אך טובה וברכה כל הימים, אכ"ר.

ובחתימתי הנני מודה להורי היקרים אבי הר"ר משה ואמי מרת שולמית שיחיו לאוי"ט, שהניחו ומניחים חמודות בני האדם בעולם הזה, לשיזכו בניהם לחיי העולם הבא. ויהי רצון ורחמים מלפניו לברכם בבריאות הגוף ומאור העיניים, וייראו בנים ובני בנים עוסקים בתורה ורשומים בחכמה, ויקויים בהם מקרא שכתוב הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו, ונזכה כולנו לשמוח יחד בגילוי כבוד ה' במהרה בימינו, אכ"ר.

ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו.

ח. טויטו

הקדמה למשנה ולפירושה

מבוא להקדמה למשנה ולפירושה

את ההקדמה למשנה ולפירושה, כתב הרמב"ם בערבית באותיות עבריות, כפי שכתב את כל פירושו למשנה. ההקדמה זו תורגמה ע"י ר' יהודה אלחריזי, יחד עם מחצית פירוש המשנה לסדר זרעים. תרגומו של ר"א בכלל, ואף תרגום ההקדמה זו בפרט, לא מצאו חן בעיני רבי שמואל אבן תיבון, והוא ביקרם בחריפות רבה בהקדמתו לפירוש מהמילות הזרות אשר במאמרי הרב זצ"ל, שנדפס עם מורה הנבוכים. מכל מקום תרגומו של ר"א נתקבל אצל החכמים ותלמידיהם, וזו היא ההקדמת המשנה המקובלת בידינו.

ההקדמה נדפסה לראשונה בראש פירוש המשנה דפוס נפולי רנ"ב, והוא המקום שקבע לה הר"מ בכתב ידו. אמנם בכ"י רבים וקדומים נמצאת ההקדמה לבדה בלא פירוש המשנה, ומכך נלמד שכבר בימיהם היתה ההקדמה נבדלת משאר פירוש המשנה ביחס אליה, והייתה נלמדת כחיבור בפני עצמו.

הספרים שעמדו לפנינו במלאכת ההגהה הם: למקור הערבי - כ"י הרמב"ם (אוטוגרף) אוקספורד הונטינגטון 117 ד"צ קופנהגן תשט"ז; כ"י אוקספורד פוקוק 238. לתרגום ר"א - דפוס ראשון נפולי רנ"ב; כ"י פריס הספרייה הלאומית 328-329; כ"י וטיקן 170 (עמודים 124-146א); כ"י ביהמ"ל 6361 (עמודים 154-180א); עותק מדפוס נפולי עם הגהות ר' שמואל לירמה.

עיקר הנוסח יסדנו על הדפוס הראשון וכ"י פריס, ובשאר הספרים השתמשנו לפי הצורך. במקום שנוסחי הספרים חלוקים, בחרנו על דרך כלל את הנוסח המבורר יותר. פעמים הכרענו הנוסח על פי המקור הערבי. הערנו על חילופי הנוסח היותר משמעותיים בלבד; יש שהצגנו בגוף הספר את שני הנוסחים, והתיבה המצויה רק בקצת ספרים הוקפה בסוגריים מרובעים; ויש שהצגנו החילופים בהערת שוליים.

עותק אחד מהדפוס הראשון, הנמצא בספרייה הלאומית שבירושלים, מעוטר בהגהות רבות מאת ר' שמואל לירמה¹. יש אומרים ומוכיחים² שהגהות אלו הועתקו מהגהות ר' שמואל ב"ר משה הלוי, שבא בכתובים עם מרן הב"י בשו"ת אבקת רוכל סי' קח³ ועוד. על כל פנים, חשיבותן של הגהות אלו רבה, לפי שנעשו על פי כתב יד הרמב"ם, כמוכח מתוכו. פעמים השלים המגיה מילים שנשמטו ע"י המתרגם או ע"י אחד המעתיקים; פעמים תיקן או השלים על פי תיקונים והשלמות שעשה הרמב"ם עצמו בספרו אחר שהגיעה העתקתו למתרגם; ופעמים תיקן את התרגום. במהדורתנו הכנסנו הגהות אלו בסוגריים, הגהות מחיקה הקפנו בסוגריים עגולים בתוספת שושן (*כזה), והגהות הוספה במרובעים [*כזה]. במקומות שתיקון רשל"י זהה לנוסח כתבי היד, לא ראינו צורך לכפול הדברים.

במקומות מספר בהם תרגום רי"א המצוי בידינו קשה להבנה, ובמקומות שחסר בספרים עניין שלם, הערנו בשוליים את הנכתב בכ"י הרמב"ם, והצענו תרגומו.

פתיחת הרמב"ם בחרוזים, הפסוקים ומאמרי החכמים, שמות התנאים וכדומה, כתבם הרמב"ם בלשון הקודש, והעתקנום מעצם כתיבת ידו, בלא להעיר על חילופים מדפוסים ומכתבי יד.

במקומות מעטים שנחסר בהם ספרו של הרמב"ם, השתמשנו בכ"י אוקספורד פוקוק 238, שנכתב בשנת א'תקל"ה לשטרות (ד'תתקפ"ג ליצירה)⁴, ע"י ר' שלמה הלוי ב"ר שמואל הדיין⁵, והוגה "מספר הר"ם

1. בסוף טהרות חתם: ביום ג' ח"י לחדש אדר שני שנת הצ"ר לבריאת עולם השלמתי להגיה אלו המשניות ומי שזכני לכך יזכני להגות בם אני וזרעי וזרעי עד עולם אמן כן יאמר י' מידי היתה זאת שמואל לירמה. ע"כ.

2. אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה ירושלים תש"ח חלק ב, עמודים 1286-1287. שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי תשנ"ה, עמודים 374-373.

3. עיין שם הגדולים בערכו.

4. כך בקולופון שבכרך דסדר קדשים, אוקספורד פוקוק 237 (עמוד 224א).

5. כך בקולופון שבכרך דסדר טהרות, אוקספורד פוקוק 233 (עמוד 222ב). ר' שלמה נמנה

במז"ל בכתובת ידו הטהורה אות באות ומלה במלה" ע"י ר' מוסי בן עבד אלמחסן ס"ט⁶. אחר גמר מלאכתנו זכינו לסריקה צבעונית של האוטוגרף, וחזרנו לבדוק את המקומות החסרים והמסופקים במקור, ושוב כמעט ולא נזקקנו לכ"י פוקוק.

הגהות הב"ח שיש בהן עניין אף לפי נוסח מהדורתנו, העתקנו בתוך הערות השוליים.

במקום טעות משוערת של המעתיקים, הקפנו הנראה למחוק בסוגריים עגולים בתוספת עיגול (כזה), והנראה להוסיף בסוגריים מרובעים בתוספת עיגול [כזה].

התיבות המנוקדות, באות כפי שהן בכ"י הרמב"ם. ויש להעיר את אשר העירני ידידי הרב חנוך ולדנברג, שדרכו של הרמב"ם שלא להבחין בין קמץ לפתח ובין צירה לסגול, כהגיית בני ספרד⁷. בכמה מקומות הניח הרמב"ם סגולתא להפריש בין עניינים, או להדגיש תחילת עניין; תחת סגולתות אלו הנחנו נקודתיים. שאר הפיסוק מעשה ידינו הוא, כמו שהקדמנו במבוא הראשון.

על בית דינו של הרמב"ם (ר' יהודה זייבלד חצי גבורים ט ניסן תשע"ז עמוד תכח).
6. כך בקולופון שבכרך דסדר נזיקין, אוקספורד פוקוק 235; וכע"ז בסוף הכרך דסדר מועד, שם 236. ר' מוסי הגיה את הספר בחלב בתחילת המאה ה"ו (ר' יהודה זייבלד במאמר הנזכר בהערה הקודמת).
7. חילופים כאלו יש גם בכתבי יד אחרים של משניות כדוגמת כ"י קויפמן, אך הבדילו בין הניקודים יותר מן הרמב"ם (למעט כ"י פארמה 138).

הסימונים:

נ - דפוס נפולי רנ"ב

רשל"י - הגהות ר' שמואל לירמה

פ - כ"י פריס

ת - כ"י וטיקן

ר - כ"י ניו יורק

[סוגריים מרובעים לבדם] - תיבה או תיבות שישנן רק במקצת ספרים

[*סוגריים עם שושן] - הגהות רשל"י

[°סוגריים עם עיגול] - תיקוני המו"ל

הקדמת המשנה - מפתח העניינים

התורה שבכתב ופירושה שבעל פה | יח

כל מצווה שנתן הקב"ה למשה רבנו ניתנה עם פירושה • כיצד סדר משנה • בשנת הארבעים הואיל משה באר את התורה • לפני מותו כתב שלושה עשר ספרי תורות • משה מסר התורה ליהושע • אחר מות משה התבונן יהושע ואנשי דורו בפירוש התורה • דברי הקבלה אין בהם מחלוקת לעולם • ענפי המצוות שלא נתפרשו על ידי משה הוציאו החכמים בסברא על פי י"ג מידות • בדינים המחודשים מן הסברא נפלה המחלוקת • אחרי רבים להטות.

נבואה | כ

הנבואה אינה מועילה בפירוש התורה. יש אומרים שהנבואה לא תתאמת לטוענה אלא בעשותו אות מופלא, וזה אינו אמת • הנביאים עשו אותות לצרכיהם ולא לקיים נבואתם. המתייחסים לנבואה שנים הם; המתנבא בשם עבודה זרה, והמתנבא בשם • חלקי נבואת עבודה זרה שניים; המתנבא בשם ע"ז לעבדה; והמתנבא בשם ה' לעבוד ע"ז • מיתת שני אלו בחנק, ואפילו יעשו אותות • חלקי המתנבא בשם שניים; המתנבא להוסיף או לגרוע במצווה או בפירושה, והוא נביא שקר; הקורא לבני אדם לשמור התורה בלא תוספת ומגרעת, או יצווה בדבר שאינו מן התורה. כשיטען הנביא טענת הנבואה, נצטרך לבחון אותו כדי שתתאמת נבואתו • הנביא שהתקיימה נבואתו חייבים לעשות כל אשר יצווה. כיצד תתקיים עדות הנביא • אין הנבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר • בחינת הנביא בקיום היעודים שייעד בנבואתו • נאמין בו רק אחר

שיתקיימו דבריו פעמים רבות • אם נפל דבר אחד קטן מדבריו הרי הוא נביא שקר.

המנהג היה לשאול לנביאים בכל ענייניהם, שכן הנביאים הם חלף הקוסמים.

חלוק קיום עתידות הקוסמים מהנביאים • הקוסמים יצדק קצת דבריהם וקצתם ישקר בהכרח • יעודי הנביאים יצדקו כולם ולא יפול מדבריהם כלום • כשנביא יתנבא בצרות אפשר שלא יבואו מפני שהקב"ה נחם על הרעה • אך הבשורות הטובות בהכרח יהיו • כשיהיה דבר ה' בינו לנביא, אפשר שאף הטובות ימנעו מפני החטא.

הנביא יכול לבטל מצוה או להתיר איסור בהוראת שעה חוץ מעבודה זרה • העובר על דבריו בזה חייב מיתה בידי שמים • הנביא שיבוא לשנות בהחלט מצווה מן התורה בנבואה נדע שהוא נביא שקר ויהרג בחנק • אין הנביא נבדל משאר בני אדם בעיון ובסברא במצוות אלא הרי הוא כשאר החכמים • אין הנביא יכול לומר בנבואה הלכה כפלוגי.

מסורת התורה עד חיבור המשנה,

וחלקי תורה שבעל פה | לא

יהושע מסר לזקנים מה שקיבל מן פירוש המצוות, ומה שהוציאו בזמנו • וזקנים לנביאים • בכל דור היו שמים דברי הקודמים עיקר, ומתבוננים ומחדשים עניינים • ונביאים מסרוה לאנשי הכנסת הגדולה, והם לתנאים עד רבי.

מעלותיו של רבינו הקדוש • חיבור המשנה.

הפירושים המקובלים מפי משה אין בהם מחלוקת בשום פנים • אף הפירושים המקובלים יש מהם שאפשר להוציאם מן המקרא בדרכי הסברא • רק לפירושים שאין להם רמז במקרא קראו החכמים הלכה למשה מסיני • פירוט הדינים שנאמר בהם הלכה למשה מסיני.

חלקי הדינים המיוסדים בתורה חמשה • האחד פירושים מקובלים ממה שיש להם רמז בכתוב • השני הדינים שנאמר בהם הלכה למשה מסיני • בשני החלקים הללו לא תתכן מחלוקת, ולא טעו בהם או שכחום מוסרי

הקדמת המשנה - מפתח העניינים

התורה • השלישי הדינים שהוציאו החכמים בדרכי הסברא, ובהם תתכן מחלוקת בין החכמים • המחלוקת לא נפלה משכחה או טעות • הרביעי הגזירות • החמישי התקנות והמנהגות. טעם כתיבת המחלוקות • טעם כתיבת דברי היחיד במקום הרבים • טעם כתיבת דעת איש שחזר בו.

המשנה | מ

ששה סדרי המשנה, סדרם וסדר המסכתות • ענין מסכת אבות, להודיע שהקבלה אמת, ומוסר החכמים והמידות הטובות; המוסר צריך יותר לדיינים מלשאר העם; ההנהגה הנאותה לדיינים. רבי זכר שמות מקבלי התורה משמעון הצדיק • דברי המשנה קצרים ועמוקים • רבי חייא חיבר התוספתא לבאר המשנה ולהוסיף דברים שאפשר להוציאם מהמשנה ללמדנו איך להוציא עניינים מן המשנה • וכן עשו חכמים רבים • המשנה לעולם הייתה עיקר • בכל הדורות אחר חיבור המשנה התבוננו בה ופירשוה.

התלמוד זהדרשות (האגדות) שבו | נב

רב אשי חיבר התלמוד, וראה לעשות בדברי הבאים אחר רבי, כאשר עשה רבי בדברי הבאים אחר משה • כוונת חיבור התלמוד ארבעה דברים, פירוש המשנה, פסק המחלוקות, חידושי העניינים שהוציאו חכמי כל דור, והדרשות.

מעלת הדרשות שבתלמוד • כשיסתכלו בדרשות הסתכלות שכלי יובן בהם מהטוב האמתי מה שאין למעלה ממנו • חכמים העלימו הסודות בדרשות לטוש רעיוני התלמידים, ולהעלים החכמה מהכסילים • להשיג החכמה צריך האדם לבטוח בבורא ולהתחנן אליו • כשלא ישיג אדם עניין הדרשות לא יתלה החסרון בהן אלא בקוצר שכלו • משל לריחוק סודות הדרשות מהאדם, לאיש חכם שחסר מחכמת התכונה שיתמה איך נדע מרחק השמש וגדלה • כשירחק בעינינו דבר מדברי חז"ל, נרגיל נפשנו בחכמות.

הקדמה למשנה ולפירושה

בשם יי אל עולם

הקבצו חכמים ועמדו על עמדתכם. כי זבד טוב אזבדכם. לכו בנים שמעו לי יראת יי אלמדכם. שמעו שמוע אלי ואכלו טוב. ותהי נפשכם כגן רטוב. מי האיש החפץ חיים, אוהב ימים לראות טוב. אשר לא העלה עליו מלך גדול ולא שחח תחתיו. ולא השיאוהו משיאיו ולא היה ממפותיו. וישם על לבו אשר לא יתגאל בפתבג המלך וביין משתיו. יסור הנה אל טבחי אשר טבחתי. ואל ייני אשר ישנתי. ואל שלחני אשר ערכתי. לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. והנה בו מכל פרי מגדים. חדשים גם ישנים. ויין הרקח עסיס הרמונים. דובב שפתי ישנים. והוא תרומת ייני. וראשית כל דגני. מדושת וכן גרני. ויינו מכרם קרן בן שמן. ולחמו לחם אבירים כל אוכלו חלקו שמן. וטעמו כטעם לשד השמן. אכלו משמנים ושתו ממתקים בני. אכלו יָעים שתו ושכרו נבוני. זה השלחן אשר לפני יי. והוא פירוש המשנה אשר שננו אבותיכם. וביאור הגדרות אשר גדרו הרועים מנהלי עֲלוֹתֵיכֶם. ועיקרי היסודות אשר המה יסודותיכם. והמנהגות והגזרות והתקנות אשר תקנו בעלי גבורותיכם. מן היום אשר צוה יי והלאה לדורותיכם. והנה הוא כמגדל דוד עומד על תליו. אלף המגן תלוי עליו. עם כל כלי מלחמות הנברים. כל שלטי הגבורים. אני משה בן מימון הספרדי בניתיהו. ומים התלמוד משיתיהו. ומספיר התוספתא יסדתיהו. ובפוך ספרא רבצתיהו. ומזהב ספרי טחתיהו. ובדברי הגאונים סמכתיהו. וככסף הצרוף זקקתיהו. ובמעבה לבי יצקתיהו. והנה הוא ככרם חמדה ונטע שעשועים נטעתיהו. ויומי ולילי נצרתיהו. ולרגעים השקיתיהו. עד אשר נצניו גמלו. ואשכלותיו בשלו. וכל הסמדר פתח. וכל עץ בו פורח. והדודאים

נתנו ריח. פתחתי את שערי ווא נעלתיהו. ויומם ולילה לא סגרתיהו. ולכל ישר ונבר שמתיהו. ומנחה אל התלמידים שלחתיהו. והנני אסרתיהו על כל אשר מלין מעתיק. ליושבים לפני ייי יהיה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק:

דע כי כל מצוה שנתן הקב"ה למשה רבינו נתנה לו בפירושה היה אומר לו המצוה ואחר כך אומר לו פירושה ועניינה וכל מה שהוא כולל ספר התורה.

ועניין לימודו לישראל היה כפי [*מה] שאומר [*לך] ° היה משה נכנס באהלו ונכנס עליו בתחלה אהרן ומשה היה אומר לו המצוה הנתונה לו פעם אחת ולימדהו פירושה ויסתלק אהרן ויחזור לימין משה רבינו ונכנס אחריו אלעזר ואיתמר בניו והיה משה אומר להם מה שאמר לאהרן ויסתלקו וישב האחד לשמאל משה רבינו והשני לימין אהרן ואחרי כן יבאו שבעים זקנים וילמדו משה כמו שלמד לאהרן ובניו ואחרי כן יבאו ההמון כל מבקש ייי ושם לפניו המצוה ההיא עד ישמעו הכל מפיו נמצא אהרן (*שומע) [*שמע] המצוה ההיא מפי משה ארבע פעמים ובניו ג' פעמים והזקנים שתי פעמים ושאר העם פעם אחת ויסתלק משה וחזר אהרן לפרש המצוה ההיא אשר למד ששמע מפי משה ד' פעמים כמו שאמרנו על כל הנמצאים ויסתלק אהרן מאתם אחרי ששמעו המצוה בניו ד' פעמים ג' מפי משה ואחד מפי אהרן וחוזרין אלעזר ואיתמר אחרי שנסתלק אהרן ללמד המצוה ההיא לכל העם הנמצאים ונסתלקו מללמד ונמצאו שבעים הזקנים שומעים המצוה ד' פעמים שתיים מפי משה ואחת מפי אהרן ואחת מפי אלעזר ואיתמר וחוזרים הזקנים גם הם אחר כן להורות המצוה להמון פעם אחת נמצאו כל הקהל שומעים המצוה ההיא ד' פעמים פעם מפי משה ופעם מפי אהרן ושלישית מפי בניו ורביעית מפי הזקנים. ואחר כן היו כל העם הולכים ללמד איש לאחיו מה ששמעו מפי משה וכותבים המצוה ההיא במגילות וישוטטו

עירובין נד ב

השרים על כל ישראל ללמד ולהגות עד שידעו בגרסא המצוה ההיא וירגילו לקרותה ואחר כך ילמדום פירושי המצוה ההיא הנתונה מאת השם.

והפירוש ההוא היה כולל עניינים. והיו כותבים המצוה ולומדים על פה הקבלה^א. וכן אמרו רבותינו עליהם השלום בברייתא^ב *וידבר יי אל משה בהר סיני מה תלמוד לומר בהר סיני והלא כל התורה כולה נאמרה מסיני אלא לומר לך מה שמטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצות נאמרו כללותיהן ופרטותיהן ודקדוקיהן מסיני. והנה לך משל שהב"ה אמר למשה *בסוכות תשבו שבעת ימים אחר כן הודיע שהסוכה הזאת חובה על הזכרים לא על הנקבות *ושאין החולים חייבין בה * ולא הולכי דרך * ושלא יהיה סכוכה אלא בצמח הארץ ולא יסככנה בצמר ולא במשי ולא בכלים אפילו מאשר תצמח הארץ כגון הכסתות והכרים והבגדים * והודיע שהאכילה והשתייה והשינה בה כל שבעה חובה * ושלא יהיה בחללה פחות משבעה טפחים ארץ על שבעה טפחים רחב * ושלא יהיה גובה הסוכה פחות מעשרה טפחים *. וכאשר בא הנביא עליו השלום נתנה לו המצוה הזאת ופרושה. וכן השש מאות ושלוש עשרה מצות הם ופירושם המצות בכתב והפירוש על פה.

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש בראש חדש שבט הקהיל את העם ואמר להם הגיע זמן מותי ואם יש בכם מי ששמע הלכה ושכחה יבוא וישאלני ואבאר אותה וכל מי שנסתפקה עליו שאלה יבא ואפרשנה לו כמו שנאמר *הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר וכן אמרו חכמים בספרי^ג כל ששכח הלכה אחת יבוא וישנה וכל שיש לו לפרש יבוא ויפרש ולקחו מפיו ברור ההלכות ולמדו

א. בכ"י הרמב"ם נוסף: 'והכדא יקולון אלחכמים עליהם אל סלאם תורה שבכתב ותורה שבעל פה'. ע"כ. (וכך אומרים החכמים עליהם השלום תורה שבכתב ותורה שבעל פה). ולא נמצא בהעתקי תרגום רי"א, ואף רשל"י לא השלימו.

ספרא ריש בהר
בהר כה

אמור כג

סוכה כח א
שם כה א
שם כו א
שם יא א

שם כח ב

שם ג א; שם טז ב

שם ב א

דברים א

דברים ד

הפרושים כל הזמן ההוא שהוא מר"ח שבט עד שבעה באדר. וכן כשהיה לפני מותו החל לכתוב התורה בספרים וכתב י"ג ספרי תורה גוילים כולם מבי"ת בראשית עד למ"ד לעיני כל ישראל ונתן ספר לכל שבט ושבט להתנהג בו וללכת בחוקותיו והספר השלשה עשר נתנו ללוים ואמר להם *לקוח את ספר התורה וכו'. אחר כן עלה אל ההר בחצי היום השביעי לחדש אדר כפי אשר דקדקה הקבלה * והיה המקרה ההוא אשר קרהו מות בעינינו בשביל שחסרנו ופקדנו אותו וחיים לו לכבוד המעלה שעלה אליה וכן אמרו עליהם השלום * משה רבינו לא מת אלא עלה ומשמש במרום והדברים באלו העניינים ארוכים מאד ואין זה מקומם.

ד"ר ט ט

וילך

ספרי האזינו שלו וקידושין לח א

סוטה יג ב

וכאשר מת עליו השלום אחר שהנחיל ליהושע מה שנאצל עליו מן הפירוש החכים^ב והתבונן בו יהושע ואנשי דורו. וכל מה שקבל ממשה הוא או אחד מן הזקנים אין לדבר עליו ולא נפלה בו מחלוקת. (*ומי) [*ומה] שלא [*נ]שמע בו פירוש מפי הנביא עליו השלום מן העניינים המשתרגים מהם הוציא דינם בסברות במדות השלש עשרה הנתונות על הר סיני שהתורה נדרשת בהם. ובאותם הדינים שהוציאו יש דברים שלא נפלה בהן מחלוקת אבל הסכימו עליהם ויש מהם מה שנפלה בו מחלוקת בין שתי דעות [*על דרך ההקש] זה אומר בכה וזה אומר בכה וזה סובר סברא ונתחזקה לדעתו וזה סובר סברא ונתחזקה לדעתו כי מדות ההקש שעל דרך התוכחות יקרה בסברותיהם המקרה הזה, וכשהיתה נופלת המחלוקת היו הולכים אחרי הרוב כמו שנאמר * אחרי רבים להטות.

משפטים כג

ודע שהנבואה אינה מועילה בפירושי התורה ובהוצאת ענפי המצות בשלש עשרה מדות אבל מה שיעשה יהושע ופינחס בעניין העיון והסברא [*וההקש^ג] הוא שיעשה רבינא ורב אשי.

ב. החכים (כך פ.). בשאר ספרים והחכים. ג. [*וההקש]. נראה שכוונתו להחליף

אבל יתרון הנביא ופעלו במצוה אם תשאל עליו הוא חי נפשי מן העקרים הגדולים העצומים שעליו משען הדת ויסודה ואני רואה שזה המקום ראוי לבאר בו העקר הזה ואי אפשר אלא אחרי אשר נחלוק טענת התיחש הנביאים לנבואה ובמה תצדק הנבואה שזה כמו כן עקר גדול וכבר שגו בו כל המון האדם גם מתי מספר מידועיהם^ד שהם מדמים בנפשם שהנבואה לא תתקיים לכל המתיחש אליה עד עשותו אות מופלא כגון אות מאותות משה רבינו וישנה מנהג כמו שעשה אליהו בהחיותו בן אשה אלמנה^ה או כמו שנודע לכל אדם מאותות אלישע. וזה אינו עקר אמת שכל מה שעשו אליהו ואלישע וזולתם מהנביאים מהאותות לא עשאו כדי לקיים נבואתם שהנבואה כבר נתקיימה להם קודם לכן אבל עשו האותות ההם לצרכיהם ולרוב קרבתם אל הקב"ה השלים חפצם כמו שהבטיח הצדיקים^ו ותגזר אומר ויקם לך.

עי' אמונות
ודעות ג ד

מלכים א יז

איוב כב; ועי'
תענית כג א

אבל תתקיים הנבואה במה שנספר בדבר [*זה] שהחלונו לדבר בו ואומר בתחלה שעקר דתנו בעניין הנבואה^ז על מה שאומר והוא שהמתיחשים לנבואה נחלקים בתחלה לשני חלקים מתנבא בשם עבודה זרה או מתנבא בשם: ונבואת עבודה זרה תחלק לשני חלקים:

החלק הראשון: שיקום נביא ויאמר כוכב פלוני נתן עלי רוחו ואמר לי עבוד אותי בכך או קרא אלי בכך ואענך וכן אם יקרא בני איש לעבוד לבעל או לצלם מן הצלמים ויאמר הודיעני בכך והגיד לי [*ב]כך וצוה עלי לצוות בעבודתו על עניין פלוני כמו שהיו עושין נביאי הבעל ונביאי האשרה:

והחלק השני: שיאמר היה אלי דבר השם לעבוד הבעל הפלוני או

את המילה 'זהסברא', ושכח למחקה. ד. בעניין הנבואה. רשל"י הגיה כאן, אך לפי שהגיליון נחסר, קשה לעמוד על כוונתו. בכ"י הרמב"ם: 'פי אלנביין' (בנביאים).

איגרת תימן

מבוא לאיגרת תימן תרגום רבי שמואל אבן תיבון

את איגרת תימן כתב הרמב"ם בערבית, והיא תורגמה בידי שלושה מתרגמים: רבי שמואל אבן תיבון, רבי אברהם ב"ר חסדאי, ורבי נחום מערבי. לקובץ זה כנסנו את תרגום ר"ש כי סמך רבנו משה את ידיו על תרגומיו¹, וכן את תרגום ר"נ לפי שהוא נפוץ יותר והוא זה שהתקבל אצל כלל חכמי ישראל ותלמידיהם.

האיגרת בתרגום רבי שמואל אבן תיבון נדפסה לראשונה (שלא בדקדוק כלל) בוינה תרל"ד. ולאחריה בתוך מהדורתו המחקרית של א"ש הלקין למקור הערבי ולשלושת התרגומים, על ידי האקדמיה האמריקאית למדעי היהדות, ניו יורק תשי"ב².

הספרים שעמדו לפנינו במלאכת ההגהה הם: מהדורת הלקין; כ"י וטיקן ניאופיטי 11 (עמודים 220-250 במיספור השני בקובץ); כ"י ברלין 567 (עמודים 184-189א); כ"י פרמה 2109 (עמודים 141-159א); כ"י לונדון 27129 (עמודים 141-148א); כ"י אוקספורד פוקוק 280B (עמודים 17א-31ב)³; כ"י ביהמ"ל ניו יורק 2274 (עמודים 12א-28ב).

לקביעת עיקר הנוסח השתמשנו בכ"י וטיקן ברלין לונדון ופרמה. את נוסח שלושת הראשונים בדקנו בדיקה גמורה, ואילו את נוסח כ"י פרמה בדקנו בעיון קל. בכ"י אוקספורד ובכ"י ניו יורק השתמשנו במקום הצורך⁴.

1. ראה מה שכתב לו הרמב"ם להלן עמוד שנה, וע"ע מה שכתב אודותיו לחכמי לונדון להלן עמוד שסב.

2. שנתיים קודם נדפסה האיגרת בנוסח המורכב משלושת התרגומים יחד בתוך הסדרה 'ספריה למתחילים' ספר 1 ע"י הוצאת הסתדרות עברית באמריקה בניו יורק.

3. היה לפנינו גם כ"י אוקספורד אופנהיים Oct.27 (עמודים 1-20ב), שהועתק מכ"י אוקספורד הנזכר למעלה.

כאשר נוסחי הספרים חלוקים, בחרנו על דרך כלל את הנוסח המבורר יותר. פעמים שבחרנו הנוסח ע"פ רוב הספרים, ופעמים ע"פ הנוסח שבתרגומים האחרים. הערנו על חילופי הנוסח היותר משמעותיים בלבד; יש שהצגנו בגוף הספר את שני הנוסחים, והתיבה המצויה רק בקצת ספרים הוקפה בסוגריים מרובעים; ויש שהצגנו החילופים בהערת שוליים.

הסימונים:

נ - כ"י וטיקן

ב - כ"י ברלין

ה - כ"י פרמה

ל - כ"י לונדון

א - שני כתבי היד שבאוקספורד

י - כ"י ניו יורק

[סוגריים מרובעים] - תיבה או תיבות שישנן רק במקצת ספרים

המילה 'אינה' בהערת שוליים מורה שהתיבה חסרה בכתב היד שצוין

תרגום ר"נ - תרגום רבי נחום מערבי

תרגום ר"א - תרגום רבי אברהם ב"ר חסדאי

4. נראה כי הכותב את כ"י אוקספורד הוסיף ושינה משלו כרצונו, ובפרט במקום החרוזים הניף ידו אף הוא להוסיף בהם כרוח הפיוט הנחה עליו. כ"י ניו יורק משובש במקומות רבים. אמנם, שניים אלו עדיפים על ארבעת הנזכרים, בזה שכמעט ואינם מצונזרים, משא"כ ארבעת הנזכרים.

איגרת תימן - מפתח העניינים

היחס לשמדות; אמתת התורה ומעמד הר סיני, ושקר
הדתות האחרות; זההנהגה הנכונה בעת השמד

| רכא | רסג

גזירת השמד שבתימן • השמד הוא מחבלי משיח שהחכמים והנביאים
פחדו מהם.

מה שנתבלבלה דעת קצת העם כבר ניבא דניאל • בתוקף הצרות אף מן
המשכילים יכשלו.

בתורה הבדילנו הבורא מכל האומות, ומפני זה קנאנו כל האומות ונלחמו
בנו • כל מלך או אנס שהיה מעולם תחילת כוונתו היא לסתור תורתנו,
מהם בכח הזרוע, ומהם בטענות • הבטיחנו הבורא שלא זה ולא זה יצליח.
יש כת שלישית, שהרכיבה שני העניינים, ובדתה תורה בשם ה' כדי לחדש
אצלנו ספק • ראש לכת זו היה ישוע הנוצרי ש"ע, ואמרו שהוא שליח
מהשם לפרש התורה ושהוא משיח, וכוונתו בכ"ז הייתה לבטל הדת •
דניאל כבר ניבא עליו • זמן רב אחרי עמדה דת מבני עשו מיוחסת אליו •
לא הזיק מעשהו לישראל לפי שהתבאר שקרו לכל • אחרי עמד המשוגע
מחמד • כל מחדשי הדתות חפצם לדמות שקריהם לדת ה' • הדתות
האחרות לא ידמו לתורה אלא למי שאינו מבין פנימיותם, שתורת ה'
מצוותיה מביאות תועלת בשלמות האדם משא"כ התורות המתדמות •
כבר נבא דניאל עמידת המשוגע משתכל הוית בקרינא וכו' • יעדנו הבורא
שיאבדו יחד עם מה שנשאר מכל שלושת הכתות הכת האנסית הכת
הטוענת והכת המתדמה לדתנו • תמיד הנהיג ה' עמנו, שכל שמד שיעמוד
על ישראל הסירהו • כן היה בגלות בבל, וכן בגלות יוון • ה' הבטיחנו שלא
נכלה, ולא נסור מלהיות אומה חשובה, כמו שא"א ביטול מציאותו ית' • ה'
הבטיחנו שלא ימאסנו וימירנו באומה אחרת.

אל יפחד אדם מהשמד ומתוקף יד האויב, שאין עניין זה אלא ניסיון שיעמדו בו היחידים אותם שעמדו אבותיהם על הר סיני • ה' ערב לנו שכל מי שעמד על הר סיני יאמין בנבואת משה רבינו ובתורתו הוא ובניו עד העולם • היוצא מן הדת בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני • יש לעם לחזק קצתם לקצתם באמונה באחדות הבורא, ובנבואת משה, ושהתורה שהיא מאת ה', ושלא תוחלף ולא תומר ולא יתוסף עליה ולא יגרע ממנה לעולם, ולא תבוא תורה זולתה מאת ה'.

יש לזכור מעמד הר סיני, שעליו האמונה סובבת, ולגדל הבנים על המראה הגדול ההוא, ולגדל המעמד הגדלה עצומה כאשר גדלו ה' • יש לדעת שהדבר הגדול שהיה במעמד הר סיני שתשמע אומה אחת כולה דיבור ה' ושתראה כבודו, לא היה לפניו כמוהו ואחריו לא יהיה; והיה דבר זה לשתתחזק האמונה חזוק שלא ישנהו משנה, ויעמידנו בה בעתות השמד. שלמה המלך ע"ה המשיילנו לאשה יפה, ואת אנשי האמונות האחרות שרוצים להחזירנו לאמונתם לזונים המפתים הנשים הנקיות; ושם בפי האומה תשובה למפתים, שלא תתפתה להם לפי שאין יכולים להראותה כמעמד הר סיני • כפל במשלו ארבע פעמים שובי לרמוז ארבעת הגלויות. ה' יעדנו אלו השמדות, אך הבטיחנו כי לא יהיו אלו בכל הארץ, ולא תכרת התורה מאתנו • ה' באר ע"י ישעיה שהאות בינינו ובינו ית' המורה שלא נאבד הוא השאר תורתו בינינו.

אומתנו השתבחה לפני ה' על שתסבול הצרות והשמדות • יש עלינו לשמוח בכל מה שנסבול מן הצרות, לפי שזה שבח לנו אצל ה', וכקרוב כליל על גבי המזבח.

ראוי לאדם הנמצא בעת השמד לברוח למדברות, ואל יחוס על פרידת קרוביו ואבדן ממנו; כן מצאנו אצל החסידים שיגלו ממקומם להוסיף בחכמה; אם גולה אדם ממקומו להשיג מחייתו, ק"ו שיעשה זאת בשביל התורה כולה • מי שלא יוכל לצאת ממקומו לא יחשוב שסר מעליו עול התורה ויתפקר, שזאת התורה א"א להמלט ממנה איש מבני יעקב לעולם; לא יחשוב שבהיותו עושה העברות החמורות לא יענש על הקלות.

ביטול טענות הפושע שהראה אמתת תורת הישמעאלים מהתורה | רלג | ערה

ראיות הפושע שהמשוגע נזכר בתורה דברי צחוק והתול הם • אפילו הפושעים והישמעאלים לא יאמינו בראיות אלו • כיוון שלא מצאו הישמעאלים שום סמך בתורה, אמרו שמחקנו מקצת התורה; וביטול טענה זו פשוט אפי' להמון, שכן לא נמצא חילוף בשום מקום בתורה בכל קצווי תבל ובכל תרגומיה.

מה שנאמר על ישמעאל ונתתיו לגוי גדול אין הכוונה בנבואה אלא במניין • וכן מה שאמר במאוד מאוד היינו הפלגה ברוב המספר • כל מה שהבטיח ה' לאברהם בברכות ובנתינת התורה והבדלו משאר האומות יתקיים ביצחק בלבד ולא בישמעאל • אף שישמעאל יהיה רב המניין, מ"מ אין לו חלק בשלמות האדם • וכן יעקב נתייחד בכל מבלעדי עשו. השם שחושבים הישמעאלים שכתוב בתורה הוא אחמד ולא מחמד, ואין מספר במאד מאד עולה אחמד.

ביטול הטענה שהופיע מהר פארן הוא יעוד שיתנבא המשוגע, שכן הופיע הוא לשון עבר • ביאור הפסוק הוא, שהכבוד נגלה מעט מעט; וכפי שביארו החכמים שה' שלח שליח לאומות להראותם התורה ולא קיבלוה. ביטול הטענה שנביא מקרבך מאחריך וכו' הוא המשוגע • אין להביא ראייה מכתוב אחד מתוך פרשה, עד שתנבא כוונתו מאשר לפניו ומאשר לאחריו • ביאור הכתוב, שנתייחדו ישראל מהאומות שידעו העתידות ע"י נביא ולא יזדקקו לקסם וכדומה; ואמר שזה הנביא יהיה מקרבך כלומר קרוב אליך ומצוי לך; ואמר כמוני דהיינו מישראל, כדי שתהיה מעלת ידיעת העתידות ע"י הנביא מיוחדת בישראל • נמצא שאין הפרשה מדברת בנביא שיחדש מצווה, אלא שיגלה העתידות.

מה שאיננו מאמינים בנבואת מחדשי תורה, אינו מפני שאינם מישראל, כי יתכן נביאים שאינם מישראל, אלא מפני ששמענו ממושה שלא תהא תורה אחרת מאת הבורא, ושהתורה שניתנה לנו נצחית היא • אמונתנו בנבואת משה אינה מצד המופת אלא מפני ששמענו הדיבור כמו ששמע הוא, לפיכך המתנבא להכחיש נבואת משה לא נשגיח למופתו.

אם יעמוד נביא מישראל או משאר אומות ולא יכחיש נבואת משה ויתן מופת נאמין בו • האמונה בנביא לא מפני שא"א שיכחיש, אלא מפני שכך ציוונו ה' להאמינו ע"י המופת, כדרך שציוונו לחתוך הדין ע"פ העדים. כאשר אין תוספת וגרעון בתורה שבכתב, כך בתורה שבע"פ.

עניין הקצים | רמא | רפג

אי אפשר לדעת את הקץ בבירור • כבר קדם הנביא להודיע שיעמדו מחשבי קצין • יש לאדם ליחל למשיח אף כשלא יבוא לפי חשבונו • אף קץ גלות מצרים שנתבאר בתורה לא נודעה אמתתו, כ"ש הקץ הזה שארוך הוא וסתום • החכמים מנעונו לחשוב הקצים שלא יהיה הדבר למכשול • רב סעדיה חשב הקץ לחזק תוחלת בני דורו.

עניין הכוכבים | רמב | רפה

עניין הכוכבים וקיבוציהם אינו אמת, וראוי לאדם להסירו ממחשבתו • כשאמרו האיציטגנין שלא תהיה תקומה לישראל ושתהיה הצלחה למצרים אז נולד משה • וכן היה לנבוכדנצר • וכן יהיה לימות המשיח, כישחשבו האומות שלא תהיה תקומה לישראל, אז יפר ה' מחשבתם ויגלה המשיח • אף מיעוט החכמה אינו תלוי בכוכבים, אלא כבר יעדנו ה' בזה • הראייה שאין מיעוט החכמה תלוי בכוכבים, שהרי שלמה החכם מכל אדם, ואברהם אבינו שהיה עמודו של עולם, ויצחק ויעקב, היו בשילוש העפרי • ביטול החשבון שהקיבוץ העתיד יהיה של כל שבעת הכוכבים במזל אחד.

אין לראות ראייה על אמתת דבר המצאו כתוב בספרים • כשם שימסור הסומא המשכתו לפיקח, כן ראוי להסמך על דברי הנביאים ודברי החכמים שהם יודעים האמת • הטוענים למקרים ע"פ הכוכבים מזימתם להפסיד הדת בהראות שהמבול וכדומה לא באו כעונש, וע"ז הוזהרנו אם תלכו עמי בקרי וכו' • אף עניין המשיח אינו נתלה במשפטי הכוכבים.

איגרת תימן

ממני [אני] משה בר' מיימון הדיין בר' יוסף החכם בר' יצחק הרב בר' עובדיה הדיין זכר צדיקים לברכה.

חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו. לכבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא יעקב החכם הנחמד היקר הנכבד בן כבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא נתנאל ז"ל בן פיומי ולכלל כל אחינו ואלופינו תלמידי הקהילות בארץ תימן ישמרם צורם ויגן בעדם אמן נצח סלה.

על שרשי האמת יעידו גזעיהם, ועל טוב המעיינות יסהידו נובעיהם. ואמנם כי משרש האמת [והצדקה] פרח נצר נאמן, וממעין החסד נחל גדול נמשך בארץ תימן. להשקות בו כל גנים, להפריח הנצנים. והנה הוא לאטו נדבר, לכל עיף וצמא במדבר. ובו מצאו ספקם ודיים, כל עוברי דרך ואיי הים. לכן העבירו קול בספרד ובספרוים, מקצה השמים ועד קצה השמים, הוי כל צמא לכו למים. והסוחרים והכנענים, כולם יחד לשואליהם עונים. כי מצאו מטע יפה נעמן, ומרעה טוב כל רזה בו ישמן, ורועה^א בו רועה נאמן, יושבי ארץ תימן. וכי הם לדל^ב נותני לחמו, [ו]מסעד לעשיר מקדימי שלומו, הליכות שבא קוו למו. וידם לכל עוברי דרך מתוחה, וביתם פתוח לרוחה, ועמם מצאו [ה]כל מנוחה, ונסו יגון ואנחה. וכל היום [מצאום] הוגים בתורת משה, הולכים בדרך הורה רב אשי^ג. רודפי הצדק, מחזיקי^ד הבדק. מעמידי עיקרי התורה על תלם, מקבצים

א. ורועה (כך ב). ה א י ורועיהם. ל ורעיהם. נ המשפט חסר. בספרי תרגום ר"נ מערבי ולרועיהם. ב. לדל (כך נה ל). ב א לכל. י אינה. ג. הורה רב אשי (כך ב ה ל א). נ הורו רבינא ורב אשי. ד. מחזיקי (כך נ ב ה א י). ל מחזקי.

נפזרי^ה עם יי' במלולם. מקיימי [כל] המצות [בדקדוקיהם] במקהלותם, אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותם. ברוך יי' אשר לא השבית מקיימי התורה^ו שומרי חקים^ז, באיים הרחוקים. כאשר הבטיחנו בטובו ובחסדו, על ידי ישעיהו עבדו. ואתם האות כאשר הודיענו, *מכנף הארץ זמירות שמענו. יסעדכם יי' להקים דת וחוקה, לשמור משפט וצדקה. לשמור מצותו ודתו, לאחוז בבריתו. אמן נצח סלה.

ישעיה כד

וכאשר הגיע אלינו כתבך [יקירנו] למצרים, נעמו לשמעו כל אזנים, ותאווה הוא לעינים. והוא העיד בפנינו עליך, כי ממשרתי יי' אתה. היושבים בצלו^ח, החונים על דגלו. ומרודפי התורה ואוהבי דתותיה, השוקדים תמיד על דלתותיה. יפתח יי' לך אוצר מצפוניה^ט, וימלא בטנך מצפוניה. ויהיו דבריה נר לרגלך, ואור לנתיבותיך.

וזה אשר אמרת ידידנו, בכתבך כי שמעת מקצת אחינו, אנשי גאולתנו [יצ"ו]. שהם מהללים אותי מרבים^י ומשננים, ועורכים אותי לגאונים איתנים. לפי אהבתם ספרו, ובטובם וחסדם חברו ודברו. ודבר דבור על אפניו ממני שמע, ואל אדם אחר אל תישע. אני קטן מקטני חכמי ספרד, אשר עדים בגלות^{יא} הורד. ותמיד אשקוד במשמרותי, ולא השגתי חכמת^{יב} אבותי. כי ימים רעים וקשים פגעונו, ובשלווה לא התלוננו, יגענו ולא הונח לנו. ואיך תתברר הלכה, לגולה מעיר אל עיר ומממלכה אל ממלכה. אבל רצתי אחרי הקוצרים בכל שבילים, ואלקטה בשבלים. אקבץ הבריאות, והמלאות. ובצנומות

ה. נפזרי (כך ה' ל' י). נ נפזרים בחקי. ב נפזר בחקי. א נפזרים. ו. מקיימי התורה (כך נ' ה' א' י). ב מקיימי התורה. ל מקיימי תורה. ז. שומרי חקים (כך ב' ה' ל). נ שומרים חקים. א שומרי מצות וחוקים. י שומרי מצוה וחוקים. ח. בצלו (כך ה' ל' א' י). נ בחבלו. ב בהיכלו. ט. אוצר מצפוניה (כך ה' ל' י). נ מצפוניה. ב אוצריה. א אוצרות מצפוניה. י. מרבים (כך ב' ה' א' י). נ ל ברבים. יא. בגלות (כך ב' ה' ל' א' י). נ בגוים. יב. חכמת (כך ב' ה' ל' א' י). נ מעלת.

הדקות לא אבעט, זה שבתי הבית מעט. ולולי יי' שהיה לנו, ואבותינו ספרו לנו. לא השגתי את המעט אשר אצבור, וממנו תמיד אשבור. ועל אודות ידידנו תלמידנו, ר' שלמה סגן הכהנים החכם הנבון אשר אמרת בכתבך כי הוא מרחיב פיהו במהללינו, ומאריך לשונו בשבחינו. לשון הבאי דבר כפי תשוקתו, והגדיל לספר באהבתו ובחמלתו. ישמרהו צורו ויהיה כגן פורח, ויחזירהו אלינו יג' שלם יד' ושמו.

ושאר ענייני כתבך אשר שאלת להשיבך עליהם, ראיתי להשיב התשובה בלשון קדר וניבו, למען ירוץ קורא בו, מכל האנשים והטף והנשים. כי תשובת עניניו יחד, ראויה לעמוד עליה כל קהלותיכם כאחד.

[וזאת תחילת האגרת]

אמנם מה שזכרת מענין זה המושל בארץ תימן אשר גזר שמד על ישראל והכריח כל אנשי מקומות ממשלתו לצאת מן הדת כאשר עשה הכנעני בארץ המערב, שסעה השמועה לבבנו ונעכר לנו ט' כאבנו ונבהלו רעיונינו ובאמת זאת היא שמועה רעה אשר כל שומעה תצלנה ט' שתי אזניו חרדו לבותינו ונבוכו רעיונינו וחלשו כחותינו לצרות השמד [העצמות] אשר נגזר י' עלינו בשתי קצוות העולם מזרח ומערב י"ח ויהיו י"ט ישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה. ועל כיוצא בזה הזמן הקשה המבהיל אמר הנביא מעתיר³ בעדנו מתפלל בעבורנו יי' אלהים חדל כא' נא מי יקום יעקב כי קטן הוא. וזהו ענין שלא ימעט

עמוס ז

יג. אלינו (כך ב). נ א אלהיו. ה ל י אלהינו. יד. שלם (כך ה ל א י). נ לשלום. ב בשלום שקט. טו. לנו (כך נ ל א י). ב ה לה. טז. תצלנה (כך ב ה א י, ע"פ מלכים ב כא וירמיה יט). נ וכע"ז ל תצלינה (ע"פ שמואל א ג). יז. נגזר (כך ה ל א י). ב נגזרו. נ יגזר. יח. מזרח ומערב (כך נ ב א). ה ל י ממזרח וממערב. יט. ויהיו (כך נ ב). ה ל א י והיו. כ. מעתיר (כך נ ב א י). ה ל המעתיר. כא. חדל (כך ב ה ל א י). נ סלח. (שתי הלשונות ישנן במקרא בעמוס שם).

בעיני המאמין בשם ובתורתו ובמשה נאמן ביתו ואין ספק שאלו הם חבלי משיח אשר היו החכמים מתפללים לשם שלא לראותם^כ סנהדרין צח ב
והנביאים היו חרדים בדמותם אותם כמו שאמר ישעיה כאשר תארם^{כא} ישעיה כא
תעה לבבי פלצות בעתתני וקרא השם בספרו אוי למי שיראם ואמר^{כב} בלק כד
אוי מי יחיה משומו אל.

ואשר זכרת מהתבלבל [דעות] קצת אנשים וסור לבבם והתמוטט אמונתם וקצתם לא סרה אמונתם ולא מעדו רגליהם^{כב}, כבר הקדימו הנביאים להודיענו את כל זה ובאר לנו האדון דניאל מה שהודיעהו^{כג} השם כי כשיארך גלותנו ויתמידו הצרות עלינו יתמוטטו רבים מן הדת ויכנס בלבם ספק ויתעו בגלל מה שיראוהו מחולשתנו ותגבורת הקמים עלינו ומשלם בנו וקצת אנשים לא יספקו ולא תפסד אמונתם אמר^{כד} דניאל יב
יתבררו ויתלבנו וייצרפו רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל רשעים והמשכילים יבינו, אחר כן באר לנו שאפילו המשכילים הנבונים אשר יעמדו כנגד הצרות וישארו על אמונתם^{כה} ביי' ובמשה עבדו יעברו עליהם עניינים יותר קשים ורעים מאותם אשר עמדו כנגדם^{כו} עד שיכנס אז בלב קצתם ספק ויתעה ולא יזך רק המעט והוא אמרו^{כז} שם יא
ומן המשכילים יכשלו וגו'.

ועתה אחינו ראוי לכולכם שתשמעו ותתבוננו מה שאגיד לכם ותלמדוהו לקטנים ולנשים כדי שיתקיים בידם מה שחלש מאמונתם ונפסד ויתחזק בנפשם האמת אשר לא יסור. והוא שזאת תורת השם האמתית הנתונה לנו על ידי אדון כל הנביאים הראשונים והאחרונים אשר הבדילנו השם בה^{כז} מכל בני העולם כאמרו^{כח} עקב י
רק באבותיך חשק

כב. סרה אמונתם ולא מעדו רגליהם (כך ה ל א י). נ סרה אמונתם ולא מעדו קרסוליהם. ב נטיו רגלי אמונתם ולא שפכו אשוריהם. כג. שהודיעהו (כך נ ב ה א). ל י שהודיענו. כד. וישארו על אמונתם (כך ה ל). א וישארו באמונתם. נ וישענו על אמונתם. ב וישענו באמונתם. י חסר כאן. כה. מאותם אשר עמדו כנגדם (כך נ ה ל, וכע"ז א). ב מאותן הצרות אשר יעמדו כנגדם תחלה. כו. בה (כך נ ב א י). ה ל בו. כז. כאמרו (כך ה ל י). נ ב א באמרו.

מפתחות

מקרא

בראשית

ג כ	כי הוא היתה אם כל חי	קלד
ג כב	הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע וכו'	קסט
ו ה	וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ	קי

נח

י ו	ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען	קח
-----	-------------------------------	----

לך לך

יג יז	קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה	שמח
טו ו	והאמן בה' ויחשבה לו צדקה	קצא
טו יג	ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה	קע, רמא, רפג, רפד
טז יד	וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי	קעא
יז ה	כי אב המון גוים נתתיך	שמט
יז ח	והייתי להם לאלהים	רלה, רעו
יז י	זאת בריתי וכו' המול לכם כל זכר	שצ
יז כ	הנה ברכתי אתו	רלה, רעו
יז כ	במאד מאד	רלג, רלד, רלה, ערה,
		רעו
יז כ	ונתתיו לגוי גדול	רלג, רלד, ערה, רעו
יז כא	ואת בריתי אקים את יצחק	רלה, רעו

וירא

יח ח	ויאכלו	שיד
יח יט	כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו	
	ושמרו דרך ה'	שמז
יח כ	זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם וכו'	קי, קנו
יח כא	הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה	רמו, רפח
יח לב	אולי ימצאון שם עשרה	רו
יט ג	ויאכלו	שיד
כא יב	כי ביצחק יקרא לך זרע	רלד, רמא, רעו, רפד

הקדמות ואיגרות הרמב"ם

כא יג וגם את בן האמה לגוי אשימנו רלד, רעו

חיי שרה

כה יד ומשמע ודומה ומשא רנג, רצו

תולדת

כז כז וירח את ריח בגדיו קצב
כח ד ויתן לך את ברכת אברהם רלה, רעו

ויצא

כח יב ויחלם קז
כח יד והיה זרעך כעפר הארץ רכח, ער
כח טו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכו' כז

וישלח

לב ח ויירא יעקב מאד וכו' כז, קסב
לה יג ויעל מעליו אלהים רפו
לו לט ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד קח

מקץ

מב ב רדו שמה רמח, רצא
מב טו חי פרעה קעה
מג ל כי נכמרו רחמיו קלד

ויגש

מה כז ותחי רוח יעקב אביהם קסג
מה כז (תרגום) ושרת רוח נבואה על יעקב אבוהון קסג

ויחי

מח טז ויקרא בהם שמי ושם אבתי וכו' רלד, רעו

שמות

א ט-י ויאמר אל עמו הנה עם בני וכו' הבה נתחכמה לו קעא